

5. Програма комплексної соціально-економічної реформи України // Розбудова держави. – 1993. – №4. – С. 60.
6. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій. – К.: МП «Пам'ятки України», 1991. – 192 с.
7. Яковенко Н. Такого не було, бо не могло бути. Спроба презентації Інституту української археографії // Старожитності. – 1991. – №11. – С. 13.

Віталій Боримський

ВАРШАВСЬКА УГОДА 1920 р. ТА ЇЇ РЕЗОНАНС У ПОЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Відновлення незалежності поставило перед Польщею завдання формування кордонів та вироблення зовнішньої політики. Якщо західні кордони залежали більше від Антанти ніж від Польщі, то на сході було широке полу для діяльності. Загалом в польському політичному середовищі існувало дві концепції щодо земель України, Литви й Білорусі: федерації та інкорпорації, тобто влучення їх до складу Польщі. Головним архітектором т.зв. федераційної концепції був Ю. Пілсудський. Головними його політичним противниками були політики з націоналістичного табору, найяскравіші постаті це Роман Дмовський та Станіслав Грабський. Підписання Варшавського договору з урядом УНР викликало значний резонанс в суспільстві та дискусію між прибічниками федералістичної концепції Ю. Пілсудського та інкорпораційної Р. Дмовського. Багато галасу було в тому числі через таємність договору і значну кількість пліток, які завжди з'являються, якщо існує інформаційний вакуум стосовно важливих питань.

Київська операція війська польського 1920 р. і пов'язаний з нею Варшавський договір з різних, як політичних так і військових, міркувань готувалися в таємниці.

На засіданні сеймової комісії з закордонних справ 23 квітня 1920 р. прем'єр-міністр Польщі Л. Скульський, відповідаючи на запитання послів (депутатів) наводить тільки короткі витяги з Договору і вказує, «щодо України, то в переговорах з Петлюрою визначено тільки її східні кордони і визнано умову, що про України вирішуватимуть майбутні народні збори».

Навіть 12 травня, коли на засіданні тієї ж комісії один з її членів наполягав на оприлюдненні повного тексту договору, Л. Скульський відповів, що уряд готовий представити текст договору, однак зберігає за собою право обрати відповідний момент, оскільки дискусія над договором могла б збурити настрої в суспільстві, зашкодити намірам уряду і звести нанівець користі від договору.

З початком наступу польських військ і оголошенням маніфестів Ю. Пілсудського відреагувала громадська думка. Польська преса

демонструвала два напрямки в стосунку до справи України. Напрямок проурядовий, презентований «Кур'єром Польським», «Кур'єром Поранним», «Кур'єром Вечірнім», «Дженнікем Повшехним», вважав створення України актом, що відповідає державному інтересу Польщі і який має давню історичну традицію. Згідно цих видань Україну творили король Олександр I Ягеллончик, Сигізмунд III Ваза, Стефан Баторій і тому повернення до історичних кордонів з часу перед навалою татарів було б найкращим убезпеченням кордонів. У справі зірваних переговорів з більшовиками ці часописи стоять на стороні Головного Командування, стверджуючи, що більшовики тільки хотіли виграти час.

«Кур'єр Варшавський», щоденна газета пов'язана з Християнсько-Народною партією і популярна серед інтелігенції, погоджується з польським наступом як з доконаним фактом, з застереженням однак, щоб політика уряду провадила до вигідних Польщі результатів. Варшавський договір і створення незалежної України «Кур'єр Варшавський» вважав за факти шкідливі та такі, що суперечать зобов'язанням уряду, котрий обіцяв не укладати жодних договорів без згоди Сейму, а однак договір такий уклав. Для націоналістичного табору характерна позиція, що українська політика Ю. Пілсудського – це політика без внутрішньої логіки і чіткої концепції, підписуються договори з людьми, які не мають підтримки власного суспільства і створюється Україна за рахунок власного війська, фінансів і війни з більшовиками замість того, щоб боронити тільки власних історичних кордонів, а українському і білоруському народам дозволити самим вирішувати свою долю. Договір з УНР нічого Польщі не дав, бо визнав за Польщею те, що і так по праву їй належить. Промова посла Глонбінського в сеймі (24.04) називає польську політику на сході сповненою азарту і ризику, незрозумілою в цілях і послаблюючою Польщу на міжнародному форумі.

«Газета Поранна» і «Газета Варшавська» теж дуже гостро критикували східну політику, яку провадив уряд. Зокрема в одному з інтерв'ю «Гезеті Варшавській» Ст. Грабський роз'яснюючи свою позицію щодо України заявив, що наразі існує два претенденти на Поділля і Волинь – це Росія й Польща, і позиція останньої тут значно сильніша. Натомість, якщо з'явиться Україна і Польща сама її легалізує на міжнародному форумі, то вона стане третім претендентом до цих земель та ще й до Східної Галичини, і відбити її претензії буде дуже й дуже складно. Тому існування України вкрай Польщі не вигідне, які б угоди й конвенції не підписував С. Петлюра. Крім того, як вважав Ст. Грабський, умови договору вкрай не вигідні й Україні, тому з часом українці відмовляться від зобов'язань перед Польщею, а якщо С. Петлюра все ж спробує договору дотримати, то не втримається на своїй посаді.

Націоналістична газета «Голос Народу» визнавала за Україною право до незалежності, однак пропонувала не втручатися в українсько-

російське протистояння. Тому вважає нерозумним зрив мирних переговорів з більшовиками заради України. Польська Соціалістична Партія (газета «Роботнік») теж була за початок переговорів і зробила відповідну заяву на засіданні сейму 27 квітня.

Після здобуття Києва вся преса переповнюється ентузіазмом, подальший наступ не викликає сумнівів чи застережень. Головні лейтмотиви преси в той час: більшовики під час мирних переговорів готувались до війни; Антанта схиляє до миру Польщу замість того, щоб розбудити мирні настрої в Росії; Народ тішиться з перемог, але прагне миру і дипломатія зараз повинна працювати аби цю перемогу якнайкраще використати і не продовжувати війни жодної хвилини довше ніж потрібно. Зайняття Києва вважається рекордом, оскільки не було в історії прикладу такої швидкої військової операції. Хоча не дивлячись на це, стосунок польського націоналістичного табору до українського питання був так само негативний. Якщо раніше польська правиця ратувала за якнайшвидше укладення миру з більшовиками, то тепер, висловлювалась за продовження війни, однак твердила, що не можна нікому віддавати території, здобуті кров'ю польського солдата. Українці занадто слабкий і ненадійний союзник. По-перше, Україна буде претендувати на західноукраїнські землі, а боронитись від їхніх претензій на міжнародному форумі буде набагато важче ніж перед Росією. По-друге, слабка Україна тяжітиме до Росії а не до Польщі і захисту від такої буферної держави жодного не буде. Навпаки, доведеться постійно боронити Україну перед російськими зазіханнями. Всі відвойовані землі по Дніпро, на думку діячів Польської Націонал-Демократичної партії, потрібно долучити безпосередньо до Польщі. Під час привітання Ю. Пілсудського взяли участь усі політичні партії і все суспільство.

Заслуговує на спеціальну увагу реакція політичних чинників на перемоги польських військ в Україні.

На засіданні Сейму 4 травня спікер парламенту (marszałek Sejmu) Войцех Тромпчинський, виходець із Націонал-Демократичної партії, склав наступну декларацію, прийняту сеймом одностайно:

«У вчорашню річницю променистого акту, який Польща, хилячись до занепаду, переказала як заповіт своїм наступним поколінням, збіглася з хвилиною, коли справджується візія Міцкевича, хвилиною, коли наші орли спочинуть на давньому кордоні Болеслава Хороброго. Наші орли несуть сьогодні населенню Волині, Поділля і Київщини порядок і волю, несуть благословення миру, несуть тому населенню можливість спокійної праці і певність, що ніхто більше плодів цієї праці не загарбає.

Якщо ж з приводу поступу наших військ осуджують нас в загарбництві, можемо запевнити, що не маємо наміру жертвувати кров'ю жодного польського солдата для того, щоб втручатись у внутрішні справи сусідніх народів, і щоб силою приєднувати до Польщі хоча б один повіт, населення

якого в більшості до неї належати не хоче. Провадячи нав'язану нам війну, ми боремося в першу чергу за те, щоб надалі не тяжіла над нами постійна загроза, паралізуюча нашу працю. Ми повинні забезпечити собі такі стратегічні кордони, щоб нова війна була малоймовірною. Крім того, ми не повинні забувати, що на західному березі Дніпра мешкає півтора мільйонне польське населення, яке становить величезний капітал праці, майна та інтелігенції. Після досвіду останніх двох років ми не маємо права залишити своїх одноплемінників на здобич советського уряду. Від кожного уряду, який там постане з волі населення, ми повинні вимагати для наших одноплемінників свободи мови та віросповідання. До отримання цих свобод зброї не складемо».

Потім спікер зачитав телеграму, яку запропонував вислати до Глави Держави і Верховного Головнокомандуючого, а саме:

«Звістка про славу перемоги, яку здобуває польський солдат під твоїм, Командуваче, керівництвом, наповнює радісною гордістю цілий польський народ. За ту криваву і героїчну працю, яка наближує нас до бажаного миру, кладе нові підвалини під міць польської держави, Сейм від імені вдячної вітчизни шле Тобі, Верховний Головнокомандуваче, і героїчній армії сердечну подяку».

Депутати Сейму вислухали промову спікера стоячи. Роздалися оплески і вигуки: «Хай живе Пілсудський», «Хай живе армія».

«Оплески добродіїв доводять – додав спікер – що надсилаючи телеграму я роблю це від імені і згідно бажання всього Сейму».

18 травня, близько 16 години повернувся з фронту Ю. Пілсудський. На вокзалі його привітав прем'єр-міністр Л. Скульський наступними словами:

«Пане Начальнику! Безсмертним польським подвигом будуть для історії перемоги наших військ на південно-західному фронті. Польська зброя під Твоїм проводом, Верховний Головнокомандуваче (Naczelnny Wodzu), звільнила від більшовицького ярма Поділля, Волинь і Україну, обороняючи кордони Польщі перед навалом більшовицьких військ, оборонила свободу Польщі і дала свободу іншим. Уряд Польщі вітає Тебе, переможний Вождю, і складає тобі і героїському польському солдату, який бореться за найвищі ідеали людства, слова вдячності і шани. Хай живуть Верховний головнокомандувач Юзеф Пілсудський і польська армія!».

О 19 год. Ю. Пілсудський приїхав до Сейму, де спікер Сейму В. Тромпчинський виголосив наступну промову:

«Весь наш Сейм моїми устами вітає Тебе, Верховний Головнокомандуваче, повертаючого зі шляху Болеслава Хороброго. Від часу Хотину польський народ такого тріумфу польської зброї не мав, але не тріумф над ворогом, не пиха національна розпирає наші серця. Історія ще не знала країни, яка б в таких складних умовах, як наші, створив свою державність. В такій хвилі переможний похід на Київ дав народу почуття власної сили, зміцнив віру в вільне майбутнє, уможливив його духовну

діяльність, а перш за все створив умови для успішного і тривалого миру, якого ми всі так прагнемо. (...) Вся Польща одноголосна в прагненні, щоб населення, звільнене нашими військами, само визначало свою долю, форму своєї держави і своїх урядів. Наша армія на вістрях багнетів несе свободу людям, гнобленим стільки років, несе туди мир народам доброї волі. В Тобі, Верховний Головнокомандуваче, незважаючи на різницю партій, вбачаємо символ нашої Армії, армії такої сили, якої народ наш навіть в своїх найкращих часах не мав. Перемоги, отримані нашою армією під Твоїм керівництвом, вплинуть на долю подій на нашому сході. Зараз знає й бачить цілий світ: Польща більше не беззахисна. Верховному Головнокомандуючому нашої Армії слава!».

Так реагувало польське суспільство на Варшавську угоду і київський похід.

Тамара Шаравара

ОЦІНКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

Господарська діяльність органів місцевого самоврядування, утворених у Російській імперії 1864 р., висвітлювалася в наукових, енциклопедичних, публіцистичних виданнях радянської доби. Активна діяльність земств в Україні фактично розпочалася в 1865–1866 роках. Саме з далекого ХІХ століття, земства лишили по собі добрий спадок нащадкам. Полтавці і досі можуть відвідувати чудову архітектурну пам'ятку, у минулому, будинок Полтавського губернського земства, а сьогодні – краєзнавчий музей. Десятки архітектурних споруд, безліч агрономічних досліджень, відкритих медичних закладів та врешті-решт спогадів, що лишили по собі земські діячі є доброю основою для дослідників. Однак, після закриття земських установ (1920–1921 роки), висвітлення їхньої діяльності протягом тривалого часу було досить одностороннім. Ставлення радянських істориків до них упродовж існування радянської держави не було об'єктивним. Різні історичні періоди наклали свій відбиток на характер історичних публікацій, тому на сьогодні важливо з'ясувати міру реальності радянських історіографічних концепцій, вірність і помилковість тих чи інших оцінок, адже лише так можна з'ясувати рівень правдивості і повноцінності відтворення історії України.

До кінця 1920-х рр. радянська історична наука ще не була цілком і повністю підпорядкована ідеології. На цьому етапі публікації про земства характеризуються різноманітністю концепцій, про що свідчать видання діаспори, спогади самих земських діячів. Із завершенням доби українізації та непу ставлення до земств змінюється і замість об'єктивних оцінок ми